

BÓDÁN ZSOLT
Az önakasztottak látomásai
Gondolatok a néprajz és pszichológia határterületéről

„Az én bátyám, Péter elment, hogy akajszja fel magát, én mentem utána. Így mentünk ki a templom mellett s én fejel. Ott egy helyt vót egy nagy fa, s a fa tövébe ilyen borjúkötés vót csinálva, tudja, hogy szoptatták a borjúkat s éjjelre rekesztették be. Ott vót egy kikötő köté, egy ilyen ne, mint az újam, de az el vót rohadva. Elvette, elment fel a fára, felkötte, s a nyakába vette, s akkor leszökött, s a köté elszakadt. Hő akkor én is odamentem. Mér nem jöttél hamarabb Károly, annyi szuronyos katona vót, s így döfödték a bajonétval a szememet, mert azok az ördögök vótak. A bizony Isten a. Aztán lejött haza, s aztán egy hétig mindig kóválygott ide s oda, s aztán édesapám megbocsájtott neki.”

„Egy öreg bácsi, egy jó ügyes öregember vót, hidegségi, elmesélte, hogy ő egyszer Szurdukba, itt úgy híják egy havast, hogy Szurduk. Vót egy szógagyermek, s olyan vicces ember vót, azt mondta, elküldi a szógát vízér s ő addig úgy felakajszja magát, hogy ijedjen meg. Az egyik kötővel megköti magát, hogy mikor visszajő... Há asz mongya, hogy mikor ő beleakasztotta a nyakába a kötőt, s megkötte, így döfödték a szuronyos katonák ni. Úgy kellett húzza. Há aszongya, alig tudta kivetni a nyakából, hogy reá ne fulladott.”

„Egy ember részeg vót, akajszja fel magát, összevesztek a feleségivel. Azt mondta, ő elment s a kötelet a nyakába vette, megkötte, s akkor két csendőr két bajonétval neki a szeminek, hogy ő úgy hátravágtá magát... osztán levágták. Hogy igaz vót-e, nem tudom.”

„Ilyeneket mondanak el, hogy hát valaki próbából tette meg, de több helyen hallottam ezt, és hogy ő maga húzta a hurkot magára, pedig mondta, hogy vágjatok el utána, hogyha... vágjátok el a kötelet. Alig tudták elvágni. Azt mondotta, hogy valami fekete emberek döfködték veres vasakkal, tehát izzó vasdarabokkal, és ő azért kellett hátráljon., s úgy szorult a nyakára, mert ezek ezt csinálták. De ezt, ezt millió-ször hallottam. Hogy mennek tüzes vasakkal, ijesztgetik valami furcsa alakok, és ezt feltehetően az ördögnek, működésének tartják.”

A fenti hiedelemszövegek a gyimesi csángók köréből származnak, de párhuzamai a magyar nyelvterület számos más pontján is fellelhetőek. Saját gyűjtéseim során hasonlóakkal találkoztam Nyírbélteken, Nyíraczádon, Fülöpön és Furtán, míg Balázs Lajos Csíkszentdomokosról, Jankus Kinga Csikkarcfalváról és Csikjenőfalváról, Bodnár Ferenc Sarkadkeresztúrról, Fél Edit Mezőkövesdről, Magyar László pedig Torna Megyéből közölt további egyező szövegeket.¹ Mivel az öngyilkosság, mint kutatási téma s ezzel összefüggésben a hozzá kapcsolódó hiedelemanyag is csak esetlegesen jelent meg a néprajzi kutatásokban, így már a fentebbi adatok is széleskörű ismertségre engednek következtetni. Ezek alapján megkockáztatható az állítás, hogy egy szélesebb körben elterjedt, a régi falusi társadalmakban általánosan ismert hiedelemmel állunk szemben. Ennek igazolása természetesen csak további módszeres gyűjtések által képzelhető el.

A hiedelem központi magja egy látomás, melyben azoknak van részük, akik önkezüleg próbálnak véget vetni életüknek, egész pontosan önakasztás által. A beszámolók alapján

mindannyian ugyanazzal a képpel szembesülnek életük – szerencsés kimenetelű öngyilkossági kísérletüknek köszönhetően – csak majdnem utolsó pillanataiban. Furcsa alakok veszik őket körül s valamilyen hegyes tárggyal a szemük felé szurkálnak, mely az áldozatokat hátrálásra s ezáltal a kötél szorosabbra húzására készíti saját nyakuk körül. Apróbb eltérések csak az alakok megjelenésében vannak illetve az általuk használt szűrőeszközök mibenlétében. Előbbiek lehetnek fekete emberek, piros sapkás alakok, szuronyos katonák, csendőrök, míg az utóbbiak izzó vasak, bajonettek, szuronyok. Mindez azonban az esetek értelmezését nem befolyásolja. Azt egyöntetűen, mint az „ördögök segítségét” értelmezik az öngyilkosságok elkövetésében s ennek megfelelően az alakokat az ördöggel azonosítják.

Érdekes vonása a beszámolóknak – s ez általánosságban elmondható a hiedelemtörténetekről-, hogy azt, mint valóságos, ténylegesen megtörtént eseményt értelmezik szemben az úgynevezett racionális érvekkel. Az áldozatok úgy számolnak be az ördögökről, mint akik ténylegesen, teljes valóságukban jelen voltak, akiket minden kétséget kizáróan láttak s ezeket a beszámolókat a közösség – annak ellenére, hogy azok mások számára nem feltárhatóak – kész elfogadni. Tovább boncolgatva a kérdést nagyon hamar megérkeznénk a hit problematikájához, amelyet az egzakt tudományok módszereivel nem lehet tárgyalni. Vannak ezeknek a hiedelemszövegeknek azonban olyan vonatkozásai is, melyek kívül esnek a transzcendentális megközelíthetlenségén s így kutathatóak. Ilyenek egyfelől az adott látomás kulturális – s így néprajzi módszerek által feltárható – gyökerei, másfelől annak élettani-pszichológiai vonatkozásai. A továbbiakban ennek a két területnek a részletesebb megrajzolására teszünk kísérletet. Egyrészt a hagyományos paraszti kultúra öngyilkossághoz kapcsolódó attitűdjének néprajzi szempontú bemutatása másrészt ezen attitűd továbbadásának néprajzi-pszichológiai szempontú elemzése majd a kiinduláskor bemutatott látomások képződésének lehetséges élettani-pszichológiai háttérreljaja által.

Az öngyilkossághoz kapcsolódó hagyományos paraszti attitűd fő vonásai

Az öngyilkosság, mint lehetséges kutatási téma egészen a legutóbbi időkig lényegében hiányzott a magyar néprajz palettájáról. A témával kapcsolatosan az adatok döntő többsége csak elszórtan, egy-egy mondatos utalás formájában található meg, nem számítva azt az elenyésző számú közelmúltban megjelent rövidebb tanulmányt illetve pár oldalas fejezetét néhány a temetkezési szokásokat tárgyaló kötetnek.² Ilyen formában a magyar paraszti társadalom öngyilkossághoz kapcsolódó attitűdjének csak elnagyolt, vázlatos megrajzolására nyílhat mód s egy pontosabb kép további hosszúságú kutatómunkát igényel.

Kiindulásként mindenképpen a nyugati civilizáció kereszténység által meghatározott, történetileg 2000 éven át formálódott álláspontját kell figyelembe vennünk, mely alapján véve határozta meg az Európa szívébe 1100 évvel ezelőtt meglepedett magyarság viszonyát is a kérdéshez kapcsolódóan. Bár a Biblia csak kisszámú öngyilkossági esetet tárgyal (az Újszövetség mindössze egyet – Júdás halála) s ezeket sem minősíti és a korai keresztény századok az öngyilkosság határait feszegető vértanúságai más irányba mutattak, az egyház már a IV. századra eljutott az önkezü halál kifejezett tiltásához szemben az antikvitás legalábbis megengedő álláspontjával. Elsőként Szt. Ágoston megfogalmazásában olvashatjuk, hogy az öngyilkosság Isten elleni véték, halálos bűn, lázadás a Teremtő ellen. Ennek szellemében az VI-VII. századi zsinatokon sorra születtek a határozatok az öngyilkosságot elkövetőkkel szemben rögzítve az ekkorra már kialakuló megkülönböztető temetési gyakorlatot (Orlean, Kr.u. 533; Braga Kr.u. 561; Toledo Kr.u. 693), melyek később a keresztény európai államok világi törvényhozásába is bekerültek vagyonekobbzással kiegészítve. (Két korai példa: Edgár király XI. századi törvénye Angliában valamint a Gulathing törvény Norvégiában ugyancsak a XI. századból.) A teológia közben az Istennel

való szembeszegülés tanától eljutott az ördöggel való szövetségig – az öngyilkosság az ördögn kísértésének ellenállni nem tudó ember vétke. A középkori Európában az öngyilkossághoz a holttestet az utcán végigvonszoló, megszegyenyítő, temetőárokban vagy útkereszteszódésekben elföldelő tömeg képe kapcsolódik. A felvilágosodás hozza magával a változást. Az egyházi tanokkal szemben fokozatosan teret nyer az emberi szabadság eszménye – a jog az önkéntes halál megválasztásához s míg a XVIII-XIX. században Európa szerte születnek az öngyilkosságot már nem bűncselekményként kezelő törvények, a romantika szellemében az előkelőbb osztályok körében valóságos öngyilkossági hullám figyelhető meg. Mindezek a változások az alsóbb osztályokhoz csak fáziskéséssel jutnak el s inkább a XX. században éreztetik hatásukat. Annak is köszönhető ez, hogy bár az Egyház pozíciói általában véve gyengültek a társadalomban, befolyásuk éppen a hagyományokhoz jobban ragaszkodó vidéki társadalomban még mindig jelentős maradt.³

Ezek a tendenciák jelenthetik az alapvető háttérét a magyar fejlődésnek is, ezért úgy vélem, nem tévedünk nagyot, mikor azt állítjuk, hogy a múlt század elején a magyar parasztság körében egy az öngyilkosságot alapvetően elítélő attitűd volt uralkodó, mely egyrészt a hagyomány által közvetített hitvilág elemein másrészt az egyház évszázados tiltásain és gyakorlatán alapult. Ennek megfelelően az önkezű halált rossznak, elítélendőnek tartották. Megbocsáthatatlan bűnnek mind ember mind Isten előtt s egyúttal szégyenfoltnak a hátramaradtak számára. Közmondásaink igazodnak ehhez a képhez, elég csak olyan népi bölcsességekre gondolnunk, mint „Aki magának gyilkosa, mennyországna nem lakosa” vagy „Két halála van, ki magának gyilkosa”.⁴

A hiedelemvilágnak a kifejezetten az öngyilkossághoz kapcsolódó hagyományos elemei tovább erősítik ezt a képet. Ezek szerint az öngyilkosságban az ördög, mint aktív szereplő jelenik meg. Ő az, aki ráveszi az áldozatot tette elkövetésére, segíti annak véghezvitelében sőt megbizonyosodik arról – ugyanis ha a szerencsétlen ember netán meggondolná magát, akkor sem engedi, hogy eltérjen eredetileg elhatározott szándékától. Az öngyilkos az ördögnek adja a lelkét, az a pokolra kerül. Más hagyomány szerint az kísértet lesz, megrekedve az élők és holtak világának határán. Úgy tartják, hogy az öngyilkosságokat csúf, szeles, viharos idő jelzi, mely által egyes vélemények szerint az Isten fejezi ki rosszallását a tett ellen. Kifejezetten a temetési szertartáshoz kapcsolódó hiedelem szerint az öngyilkosnak nem szabad harangozni, mert akkor a harang elveszti hagyományos, a viharfelhőket szétbontó erejét.⁵

Bár az eddig elmondottakból az önkezű halál egyértelmű elítélése rajzolódik ki a magyar parasztság körében, ez valójában csak egy egyszerűsített, elnagyolt kép, mely a kutatásba bevont források körének szélesítése által, több szempontú elemzéssel árnyékoltabbá tehető. Ha vizsgálat alá vesszük pl. balladakincsünket, az arra enged következtetni, hogy az öngyilkosság alapvető elítélése nem mindig és nem minden körülmények között jutott érvényre. Voltak olyan élethelyzetek, melyekben a közösség nagyobb toleranciát mutatott, figyelembe véve azt a sajátos szituációt, melyben a tragédia történt. Kunt Ernő ilyennek tekinti a szerelmi eseteket, a becsület védelmét vagy pl. a hosszas rabság eseteit.⁶

Ez a nagyvonalában egységesnek tekinthető attitűd a XX. század során lejátszódó gazdasági-társadalmi változások következtében – melyek éppen az annak alapjait képező hagyományok által szabályozott paraszti világképet illetve az egyházak társadalmi szerepét kezdték ki – döntő változásokon ment keresztül, ezek elemzése azonban a jelen keretek között nem feladatunk. Annál inkább az lehet annak a folyamatnak az elméleti megrajzolása, amely során az öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelmek, viselkedésminták és modellek valamint az általuk meghatározott alapvető attitűd, mint a kultúra szerves elemei a kultúra hordozójának birtokába jutnak s ott rögzülve elfoglalják helyüket.

Az öngyilkosság kulturális mintái és szerepük a látomások létrejöttében

Általánosságba véve a kultúra egyes elemeinek elsajátítását a néprajztudomány a hagyományokba való belenevelődés fogalmával jelöli, míg a pszichológia a szocializáció kifejezést használja arra.⁷ Mindkettőn lényegében azt a tanulási folyamatot értjük, mely során az egyén birtokába kerül az az ismeretanyag, mely további élete során a világban való eligazodását lehetővé teszi. Ez nem más, mint az egyén számára születése pillanatától adott társadalmi környezet, a kultúra. Vagyis az a viselkedésminták és a belőlük felépülő modellek szövevényéből álló rendszer, mely hordozója számára lehetővé teszi, hogy a felkínált mintákat és modelleket mintegy sablonként alkalmazva valamennyi élethelyzetben rendelkezzen a viselkedés az adott konkrét szituációba legmegfelelőbb (lényegileg egyedül helyes) kódjával, az ahhoz kapcsolódó valamennyi ismerettel egyetemben. A kultúra által felkínált viselkedésminták és modellek mindig egy többválasztásos rendszert jelentenek. Valamennyi az életben elképzelhető lehetősége van egy, a kultúra által elméletileg megfogalmazott ideális válasz melyet a kultúra hordozója a hagyományokba való belenevelődés (értsd szintén szocializáció) során megismer és attól függően alkalmaz, hogy az a közösség melynek tagjaiként alapvető ismereteit szerezte a világról mennyire élő, világnézete és normarendszere mennyire kötelező érvényű – számára! Elméletileg valamennyi élethelyzetre végtelen számú reakció várható el egy személytől, ennek ellenére mindig csak egy kerül kiválasztásra s az annak függvényében közelíteni fog a saját kultúra által meghatározott ideális viselkedésmintához, amilyen mértékben a kultúra hordozója a felkínált mintákat és modelleket adoptálta. Az eddig elmondottakból természetesen következik, hogy a szocializáció, folyamata nem pusztán a viselkedésminták mechanikus elsajátítását jelenti, hanem a hozzájuk kapcsolódó kulturálisan megalapozott értékrend, normarendszer és a tágabb értelemben vett világnézet adoptációját is.

Az önkezü halálhoz kapcsolódó ismeretek, az azokra épülő viselkedésminták és modellek valamint az általuk meghatározott attitűd is ugyanezen séma alapján kerül a kultúra hordozóinak birtokába. A szocializáció során az egyén megtanulja érteni és értelmezni az öngyilkosság, mint sajátos esemény jelentését. Birtokába kerülnek azok az ismeretek, melynek a segítségével el tudja azt helyezni világának egyéb dolgai között. Az így megszerzett szociális tudás mintegy lappangva van jelen, s csak olyan esetekben aktiválódik, amikor azt a konkrét élethelyzet szükségessé teszi. Ilyen aktivációs szituáció lehet többek között az a pszichológiai krízishelyzet is, melyet maga az öngyilkosság elkövetése jelent az egyén számára.

Az önakasztás az öngyilkosságok meglehetősen biztos, de általában nem azonnali halált jelentő módja. A kötél megszorulása és a halál tényleges beállta közötti átmeneti időszak egy sajátos pszichés sokkhelyzetet teremthet az áldozat számára, melyben aktiválódhatnak mindazok az ismeretek, melyek a szociális tanulás során a kultúrából kódolódtak az egyénbe. Egy paraszti környezetben nevelkedett, a „hagyományokba belenövő” személy számára ezek természetesen jelenthették az öngyilkossághoz kapcsolódó alapbeállítódással együtt az ördögnek, mint központi figurának a szerepét az események menetében. Az életpálya korábbi szakaszán számtalanszor hallott –és az adoptáció mértékétől függően elfogadott, sajátta tett- történetek az ördög jelenlétéről és tevékenységéről ebben a helyzetben átélhető valóságossá lehetnek. A minta él, az áldozat tudja mit várhat, mit láthat, mit kell látnia ezekben a kritikus pillanatokban (ördögök, piros sapkások, izzó vasakkal, szuronyokkal stb.), és a sajátos pszichés sokkhelyzetben láthatja is azokat. A korábban hallott történetek a szerencsés megmeneküléseknek köszönhetően újratermelődnek, megerősödnek és megújulnak az áldozatok elbeszélései alapján így biztosítva a hiedelem továbbélését.

A látomásképződés lehetséges pszichológiai vonatkozásai

Az eddig tárgyalt kérdések kapcsán nem kerülhetjük meg annak a vizsgálatát, hogy mindez lehetséges-e pszichológiai szempontból. Itt elsősorban az érzékelés-észlelés folyamatát, valamint ennek hibái kapcsán az illúziók ill. látomások keletkezésének lehetséges okait érdemes vizsgálat alá vennünk.

A pszichológiai kutatások fontos területét képezi az érzékelés-észlelés témaköre. Ez a két egymással szorosan összefüggő fogalom lényegében az ember és az őt körülvevő világ kapcsolatának a megnevezésére szolgál, annak a leírására vállalkozik, ahogyan az ember ismereteit szerzi a környezetéről. Ilyen formában ennek az egységes folyamatnak a két részre bontása némiképpen önkényesnek tűnhet, de gyakorlati okokból a pszichológiai kutatások szükségesnek és indokoltnak tekintik azt. Ebben az értelemben érzékelésről, a megismerési folyamat első fázisában beszélünk, a külvilágból érkező ingerek feldolgozása és az agy számára megérthető formába való átalakítása értelemben. A minket közelebbről érintő vizualitás kapcsán ez annyit jelent, hogy a szemnek a fényt illetve az általa hordozott fizikai energiát le kell fordítania elektromos jelekké (transzdukció), majd továbbítani azokat az agy megfelelő része felé. A transzdukciót a szem receptorai végzik s a tőlük induló jelek a kapcsolódó idegpályákon keresztül jutnak el az agykéreg fogadó területéhez miközben valahol (nem tudjuk pontosan hogyan) az érzékelés élményt hoznak létre. Az észlelésen (percepció) lényegében az utóbbi aktust értjük, így az nem más, mint a beérkező jelek kódolása, vagyis az érzékek integrációja.⁸

Komoly problémát jelent annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy ebben a lényegileg egységes folyamatban hol lehet a határ a két elméleti szakasz között, vagyis mikor fejeződik be a szorosabb értelemben vett érzékelés és kezdődik az észlelés valamint, hogy a percepció folyamatában milyen szerepet játszik a már korábban megszerzett és a tudatalattiban a világról elraktározott információ (az ún. mentális képek). Ennek kapcsán két teljesen szélsőséges nézet jelentkezett a pszichológiai kutatásokban. Az egyik szerint az észlelést alapvetően a külvilágból érkező ingerek határozzák meg, az átmeneti szakasz eltolódik a késői észlelés irányába és így ebben a folyamatban a mentális képeknek csak a végső szakaszban jut szerep. A másik szerint a percepciót alapvetően határozza meg a világról már meglévő tudásunk. Így a mentális képeink már az ingerek behatolásától kezdődően szerepet játszanak az érzékelés-észlelés folyamatában. A megoldás ebben a kérdésben is az arany középút lehet illetve az is elképzelhető, hogy a külső tényezők (pl. az ingerek mennyisége és minősége) hatására változhat a mentális képek szerepe a folyamatban.

Az önakasztottak látomásai szempontjából döntő jelentőséggel bírhat ez a kérdés, hiszen alapvetően arra vagyunk kíváncsiak, lehetséges-e, hogy külső ingerek nélkül pusztán belső, mentális képeink alapján lássunk valamit. Robert Sekuler és Randolph Blake az észlelésről írott alapvető munkájában a tudás és észlelés kapcsolatát vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy ez bizonyos esetekben elképzelhető. Miután számba veszik a tudás alapvető funkcióit a percepcióban (az osztályozás elősegítése, a figyelem irányítása, segítség a szenzoros információ megszerzésében, kontextus biztosítása a szenzoros információnak – ez különösen fontos számunkra, hiszen az értelmezés alapvetően függ a kontextustól) a következő megállapítást teszik: „Általában a tudásunk alá van rendelve a szenzoros információnak, ám bizonyos esetekben tudásunk veszi át a vezető szerepet, maga alá utasítva a szenzoros információt: tudásunk felülírja az érzékelésből származó információt. Belátható, hogy ez akkor történik, ha a szenzoros információ túl gyenge, nem egyértelmű, nehezen megkülönböztethető, vagy ha esetleg nincs is szenzoros információ.”⁹

Lehetnek tehát olyan esetek, amikor az érzékeink becsapnak minket és az agy sajátos működéséhez kapcsolódóan olyan dolgokat hallunk vagy látunk, melyek valójában nincsenek ott (de számunkra igen, hiszen érzékeltük őket!). A módosult tudatállapot és hipnózis vizsgálata is alátámaszthatja ezt. Bár a módosult tudatállapotnak nincs olyan indikátora,

amely mindig jelen lenne, vannak sajátos ismérvei. Létrejöttét eredményezheti a külső ingerek és a motoros tevékenységek fokozása vagy éppen csökkenése, az éberség és a mentális bevonás csökkenése, droghatás, mérgezés vagy az agyat érő egyéb kémiai hatás. Fő jellemzője a gondolkodásbeli változások: megnő a képzeleti folyamatok szerepe, a realitásvizsgálat csökkenése, a testkép megváltozása, növekvő szuggeszibilitás, perceptuális torzulások, a tudattalan mélyéről származó tartalmak nagyobb szerepe, hang és vizuális hallucinációk.¹⁰ Ezek a jellemzők önmagukért beszélnek, s alátámasztják az érzékelés – észlelés sajátosan téves, a belső képek kivetítésén alapuló lehetőséget.

Ezt az elképzelést Lammel Annamária (kifejezetten a néphit és percepció közötti sajátos viszonyra vonatkozó) kutatásai is alátámasztják. A magyar néprajzi irodalomban egyedülálló cikkében abból az alapproblémából indul ki, hogy hogyan láthatnak olyan jelenségeket az emberek, melyek lehetetlenek fizikailag. Ennek lehetséges magyarázataként fogalmazza meg (miután kizártnak tekinti, hogy a néphitnek a speciális, racionalitással szembehelyezkedő elemei ténylegesen megtörténnének, s egyben azt is, hogy a magyar parasztság ezekben a kérdésekben módszeresen hazudna évszázadok óta), hogy „az emberi agy működése bizonyos körülmények között lehetővé teszi a nem létező jelenségek érzékelését.”¹¹ Ez azon az alapon képzelhető el, hogy a memóriában őrzött tudás egy részét a közösség által létrehozott konceptuális kategóriák – így lényegileg szóbeli információk-alapján felépülő mentális képek halmaza alkotja, mely a fizikailag létező világ percepciója mellett létezik. „A néphit esetében a reprezentációk közötti kapcsolatoknak nincs szükségük arra, hogy figyelembe vegyék a külvilágot, mint a valós világ észlelésében, ahol a percepció az *inputnál* (a fény beáramlása) kezdődik. Feltételezhetjük, hogy a néphit esetében az aktiváció az *outputnál* (a már létező perceptuális információk értelmezése) kezdődik, a *belső percepció* révén. A *memóriában felhalmozott tudás* és a *mentális képek* segítségével az egész *belső néphitvilág aktiválódik*, és az így aktiválódott reprezentációk átszűrnek a *fizikai világból* származó információk vételét.”¹² Mindezek a megállapítások hipotetikus jellegük ellenére több mint elgondolkodtatóak.

Összegzés

Ha számba vesszük tehát a szocializációról, az érzékelés-észlelés folyamatáról valamint a megváltozott tudatállapot jellemzőiről elmondottakat összekapcsolva Lammel elméletével, és vonatkoztatjuk saját kiindulási problémánkra, az önakasztottak látomásaira, a következőket szűrhetjük le konklúzióként. Az önakasztás során az emberi szervezetben olyan fiziológiai változások játszódhatnak le (pl. oxigénhiány fellépése az agyban), melyek a körülményekből adódó sajátos pszichológiai sokkhelyzettel párosulva megváltozott tudatállapot létrejöttét eredményezhetik. Ilyen állapotban az érzékelés-észlelés normális működése megváltozhat, fennáll a perceptuális torzulás, az illúziók keletkezésének lehetősége. A szocializáció során szerzett, az öngyilkossághoz kapcsolódó, addig lappangó tudás aktiválódik és mintegy felülírja az érzékelésből származó szenzoros információkat és így a belső mentális kép sajátos belső percepció révén történő tanulmányozása valósul meg (a külvilág percepciójával szemben) látomás jelleggel. Az áldozat a hagyományos hitvilág elemei által meghatározott, szóbeli információk alapján a tudatában rögzült öngyilkosokat segítő ördögök modelljét látja aktiválódni a szemei előtt.

Hangsúlyoznunk kell természetesen az itt megfogalmazott állítások hipotetikus voltát és ennek kapcsán egyet kell értenünk Lammel Annamáriával abban, hogy „meg kell találni az utat, hogyan lehet „tudományos” apparátussal megvizsgálni a néphitet éltető illékony mentális folyamatokat.”¹³ Ez érdekes kutatási problémát s egyben komoly kihívást jelenthet úgy a néprajztudomány mind a pszichológia jeles művelőinek.

[JEGYZETEK: 1. *Balázs L.* 1995. 240.; *Bodnár F.* 1982. 41.; *Fél E.* 1976. 61.; *Jankus K.* 2001. 173-174, 214.; *Magyar Z.* 2001. 436,437.; Ezek mellett Frida Balázs és Kalas Gyöngyi gyűjtéséből valamint Magyar Zoltán nemrégén megjelent csángó mondakötetéből további gyímei példák is ismeretesek: *Frida B.-Kalas Gy.* 1999. 21. *Magyar Z.* 2003. 434-435. 2. *Balázs L.* 1995.; *Berta P.* 2001.; *Bódán Zs.* 2003.; *Bosnyák S.* 1999.; *Csáki K.* 1999.; *Frida B.-Zakariás E.* 1999.; *Nagy O.* 1990.; *Uő.* 2000.; *Kunt E.* 1981, *Uő.* 1987.; 3. Elég csak arra gondolnunk, hogy a Pl. a katolikus Egyház csak a XX. század második felében szünteti meg az öngyilkosok hátrányos megkülönböztetését a temetési szertartásokon. Ez a gyakorlat kétségkívül hatott a parasztság szemléletére. Az öngyilkosság megítélésének történeti alakulásáról ld.: *Zonda T.* 1991., 1995. vagy *Murray, A.* 1998., 2000.; *Minois, G.* 1999. 5. 4. *O. Nagy G.* 1982: 252,263.; *Zonda Tamás* úgy véli hogy más közmondások viszont csak enyhe rosszállást vagy közömbösséget fejeznek ki Pl. Kinek semmi dolga, akassza fel magát vagy Ha hírt akarsz szerezni, akaszd fel magad stb. *Zonda T.* 1995. 43-44. 5. Bővebben Ld. *Bódán Zs.* 2003. 6. *Kunt E.* 1987: 90. 7. A szocializáció főbb jellemzőiről összefoglalóan ld.: *Hadházy Jenő Dr.-Kerekes Imréné Dr.* 1996. 224-228. 8. *Atkinson, Rita L.-Atkinson, Richard C.-Smith, Edward E.-Bem, Darly J.- Noelen-Hoekshema, Susan.* 1999. 106-163. Különösen: 110-122 valamint 137-145. 9. *Sekuler, Robert-Blake, Randolph.* 2000. 493. 10. A megváltozott tudatállotról és hipnózisról: *Atkinson, Rita L.-Atkinson, Richard C.-Smith, Edward E.-Bem, Darly J.- Noelen-Hoekshema, Susan.* 1999. 164-195. valamint *Dr. Szabó Csaba* előadása a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén 2004 decemberében. 11. *Lammel A.* 1999. 311. 12. *Uő.* 1999. 316. 13. *Uő.* 1999. 316-317.

IRODALOM: *Atkinson, Rita L.-Atkinson, Richard C.-Smith, Edward E.-Bem, Darly J.-Noelen-Hoekshema, Susan:* Pszichológia. Bp. 1999.; *Balázs Lajos:* 1995 Menj ki lelkem a testből. Csíkszereda.; *Bódán Zsolt:* A gyimesi csángók öngyilkosságához kapcsolódó hiedelmeinek vázlata. *Ethnica V/4.* 2003.; *Bosnyák Sándor:* A halál országa. Az öregek önkéntes halála. Kharón. III/1-2. 1999.; *Bondár Ferenc:* Sarkadkeresztúr néphite. In.: *Folklór Arhívum* 14. Bp. 1982.; *Csáki Károly:* „Nem halt meg, csak aluszik”. A halottkultusz, a halállal kapcsolatos szokások, hiedelmek a középső-Ipoly mentén. Dunaszerdahely. 1999.; *Fél Edit:* Az ég a föld s az alvilág. Gari Margit vallomása. Új írás. 1976/7.; *Frida Balázs Zakariás-Kalas Györgyi:* „Mejek, pusztítom el magamot...”. Az öngyilkosság antropológiai vizsgálata a gyimesi csángóknál. Miskolci Egyetem, Kulturális és vizuális antropológia tanszék. OTDK-dolgozat. Kézirat. 1999.; *Gregory, R. L.-Gombrich E. H.:* Illúzió a természetben és a művészetben. Bp. 1982.; *Hadházy Jenő Dr.-Kerekes Imréné Dr.(Szerk.):* Szemelvények a pszichológia köréből. Nyíregyháza. 1996.; *Jankus Kinga:* A visszajáró halottak. In.: Két csíki falu néphite a századvégen. Szerk.: Pócs Éva. Budapest. 2001.; *Kunt Ernő:* Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Bp. 1987.; *Lammel Annamária:* Látni ami nem létezik: néphit és percepció. In.: *Benedek K.-Csonka Takács E.(Szerk.):* Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára. Bp. 1999.; *Magyar Zoltán:* Torna megyei népmondák. Bp. 2001.; *Uő:* A csángók mondaviága. Bp. 2003.; *Minois, Georges:* History of Suicide. Voluntary death in Western Culture. Baltimore-London. 1999.; *Murray, Alexander:* Suicide in The Middle Ages. Volume I. The Violent Against Themselves. Oxford-New York. 1998.; *Uő:* Suicide in The Middle Ages. Volume II. The curse on Self-Murder. Oxford-New York. 2000.; *O. Nagy Gábor:* Magyar szólások és közmondások. Bp. 1982.; *Nagy Olga:* Világgá futó szavak. Havadi beszélgetések. Bp. 1990.; *Nagy Olga (Szerk.):* Változó népi kultúra. Társadalonnéprajzi vizsgálat Havadon. Bukarest-Kolozsvár. 2000.; *Oláh Attila-Bugán Antal(Szerk.):* Fejezetek a pszichológia alapterületeiből. Bp. 2000.; *Sekuler, Robert-Blake, Randolph:* Észlelés. Bp. 2000.; *Zonda Tamás:* Az öngyilkosság kultúrtörténete. Bp. 1991.; *Uő:* Öngyilkos nép-e a magyar?. Bp. 1995.;